GUTEMBERG NO DESCUBRÍ LA IMPREMPTA

EXTRET D' UN LLIBRE INÉDIT

PERA jutjar ab acert dels orígens, propagació y progressos de la imprempta, s' han de tenir en compte algunas cosas, que no recordan los que se 'n ocupan seguint sols la tradició y guiantse per los llibres coneguts ab data certa ó probabilitat aproximada.

S' ha d' atendrer principalment al modo d' esser de la época y sas necessitats, als medis ab que podían contar los diferents que induptablement s' ocupavan de satisfer la de la multiplicació de *llibres escolars*, á las qualitats particulars de cada una de las personas á qui s' atribueix la invenció, y á las circunstancias especials de cada localitat.

En lo sigle xv la imprempta estava en la atmósfera, la multiplicació de llibres d' ensenyansa era una necessitat apremiant á causa de la creació d' Universitats y altres centres de instrucció imposats per los avensos de la civilisació. Sens dupte sigueren diferents los que s' ocuparen de buscar lo modo de satisfer aquesta necessitat, com ho demostran las pretensions de diferentas ciutats á la gloria d' haver sigut cada una

d' ellas la primera en haverla tinguda: Strasbourg, Harlem, Maguncia, Roma, Venecia y altras entre las que s' hi contava Praga d' ahont procedía l' impressor de qui fan esment los documents de 1444 trobats en los Arxius d' Avignon no fa gayres anys.

Sempre que 's fa alguna invenció ó descubriment, l' objecte inventat ó la idea del descubriment no quedan concretats á un sol punt ni 's determinan de cop. Son menester lo concurs de determinadas circunstancias, l' exámen de diferentas opinions, successius estudis y experiments pera que 'l descubriment resulti viable. Pera l' inventor d' una máquina lo difícil es construirla lo més senzillament possible.

L' haverse cregut que desde un principi la imprempta s' havía inventat de cop perfecta, ó poch menos, per no tenirse noticias concretas d' ella, ha donat lloch á moltas controversias sobre quí 'n fou l' autor y ahont sigué inventada, sostenintse opinions diferentas, més ó menos fundadas, per tots sos historiadors ó críticchs que 's redueixen á meras suposicions ó conjecturas basadas principalment en lo que diuhen escriptors bastant posteriors á la época de sa invenció.

Avuy dia, en que, aumentada la facilitat dels medis d' investigació, se fan més accequibles las comparacions y estudi de textos y edicions contemporáneas dels mateixos suposats inventors y propagadors del art de la imprempta, se pot jutjar ab una mica més de just criteri lo que pot haverhi sobre 'l particular. Pero encara la major part dets escriptors continuan escribint per rutina, seguint una ó altra tradició, no cuydantse gens d' investigar, no fixantse sino en cosas secundarias que no aclareixen res y embolican més y donan com seguras moltas afirmacions que distan molt de serho.

Ultimament las tradicions quedaren reduhidas á duas: la de la invenció, per Llorens Coster de Harlem y la de Gutemberg, que la inventá á Maguncia. Pero fa pochs anys que 'l doctor Van-der-Linde, *fill de Harlem*, bibliotecari de la Biblioteca de Berlin, en sos articles de periódichs y en son folleto «La llegenda de Harlem», dona probas tan evidents de lo infundat de la tradició Costeriana que á mon entendre queda completament fora de combat.

Van-der-Linde sosté á peu y á caball la tradició Maguntina, fent un héroe de Gutemberg. Pero no es tan felís en sos-

tenir y reedificar com en destruir, com veurém més endevant.

L' apassionament y la rutina fan que cada dia 's presenti més confós y enredat l' orígen de la imprempta ab carácters móvils.

Es una veritat que, com diu lo professor Francisco Berlan, la imprempta *formigueja* d' assercions gratuitas, suposicions, inverossimilituts y contradiccions que son la base falsa en que descansan las rahons principals dels defensors de la invenzió de la imprempta, tant dels que volen sia de Coster de Harlem, com dels que sostenen la tradició Maguntina de Gutemberg.

La causa princípal d' aquestos embolichs es lo confondre la xilografía ó estampació ab bloch de fusta ó planxa de metall, ab la tipografía ó estampació per medi de tipos móvils metálichs fosos, y l' haver comensat á parlar de la historia de la imprempta dos escriptors de duas diferentas nacions, un holandés y altre alemany, en época ja avansada, que son Junius que escrigué sa fabulosa narració, origen de la tradició de Harlem ja ben entrat lo sigle XVI, y l' escriptor anónim de la «Crónica de Colonia» publicada en 1499, mitj sigle després del any en que 's suposa que Gutemberg inventá la imprempta, y es lo caball de batalla de sos partidaris, á pesar de ser un document que ells mateixos convenen esser en part contradictori, que realment no precisa res y del que 's serveixen en lo que 'ls convé y rebutjan en lo que no 'ls afavoreix.

Com he indicat, un nou descobriment ha vingut á complicar més la cuestió. Fa quatre ó cinch anys l' abat Raquin furetejant en los arxius d' Avignon trobá documents del 1444, que parlan del establiment en aquella ciutat, en lo mateix any, d' un argenter de Praga nomenat Procopi Waldfoghel, qui, juntament ab un estudiant de la Uuiversitat, de nom Mandarus, travallavan en l' art ú ofici d' estampar, com se desprén dels contractes encara existents en los que s' esmentan abecedaris, formas d' estany y altres materials pertanyents al *ars artificialiter scribendi*, com lo nomenavan llavors.

Això pera mí sols eran ensaigs que no donaren cap resultat satisfactori y no pot demostrar més sino que á mitjans del sigle XV eran diferents los que s' ocupavan de resoldre 'l problema de la multiplicació dels llibres d' un modo fácil y ba-

rato, perque lo cert es que, ni d' Avignon, ni del resto de la Fransa, se coneix cap llibre estampat ab carácters móvils anteriors als impresos á París, en 1470.

De pas faré observar que entre 'ls descubriments prévis que feren possible y viable la imprempta, se troba principalment lo del paper que doná 'is medis de produhir llibres baratos y sólits per los progressos efectuats també en la fabricació del paper. Si un enginyós experimentador hagués descubert l' art d' estampat ab tipos móvils pochs sigles avans, lo descubriment dificiment hauría donat resultat; hauría mort com una bonica, pero inútil obra d' ingeni. La abundancia de paper era tan necessaria pera invalidar l' art dels escribents, com ho era la invenció de la prempsa; de modo que en lo fons, la invenció de la imprempta no deu atribuirse ni á una persona ni á un poble determinat, sino á las necessitats de la época y als progressos de la civilisació.

Es molt significativa la incertitut é indiferencia que demostran los escriptors del sigle xv respecte al inventor y al descubriment, com també la poca importancia que donavan á un y altre, no ocupantse tampoch dels procediments. Son pochs los que 'n parlan y ho fan pasmantse de la invenció. La admiravan per sos resultats: res més.

Sols, com ja he dit, per las noticias vagas, escassas y atrassadas d' escriptors posteriors, los primers l' autor de la «Crónica de Colonia» del 1499, y Adriá Jongle, conegut per «Junius» que escribía en 1570, s' han fet suposicions, conjecturas y fundat hipótessis que han originat las tradicions Holandesa y Maguntina, las solas que han quedat de las antigas, abandonada la teoría de Strasbourg y descreguda *injustament* la de Italia. Algunas circunstancias especials podrían demostrar que las primeras tentativas pera provehir de llibres d' una mateixa classe per un nou procediment se feren á Holanda y Flandes y no á Alemania.

He cregut convenients tots aquestos preliminars perque 'l lector se fassi més cárrech de lo que diré després y pugui jutjar ab coneixement de causa.

Las primeras tentativas pera multiplicar llibres, no manuscrits, se feren ab lo grabat en fusta tosch, tal com lo coneixían llavors y s'empleava desde molts anys pera la estampació d' imatjes ab curta llegenda ó sens ella, y comensaren estam-

pant abecedaris, silabaris y algún petit llibre doctrinal. Lo llibre xilografiat més antich de que 's te noticia es lo «Doctrinal» *fet ab motllo* esmentat en l' any 1446 en lo dietari del Abad Jean le Robert de Cambray, Paissos Baixos.

Harlem, creguda per molt temps, y encara avuy per alguns, la patria de la imprempta y la que més ha sostingut la competencia ab Maguncia per la primacia de la invenció, es indubtablement la que menos drets te á semblant pretensió, perque ni la invenció de la xilografía ni son perfeccionament pot reclamar ab justicia, perque la invenció del grabat sobre fusta se pert en la fosca dels temps y son perfeccionament aplicat á la estampació de llibres ningú'l pot disputar á Fust y Schœffer com no sia Gutemberg, probablement son iniciador sens haverne tocat los resultats.

Van-der-Linde diu y repeteix ab rahó, que la cuestió Costeriana may s' ha tractat históricament, sino com á dogma y cosa de fé. De las 43 obras que componen la colecció nomenada Costeriana, del tresor de Harlem, las 26 son fragments d' un tros de full á cuatre fulls y pocas son complertas: s' han armat polémicas y disputas sobre l' origen y data d' un senzill fragment sens cap rahó fundada.

No hi ha cap rahó que dongui dret á concedir á la Costeriana un período primitiu. Per las 43 obras diferentas atribuidas al *reputat inventor* tením las datas certas del 1471 al 1474 trobadas en pocas d' ellas y la manufactura del llibre en que 's troba la data més antiga está en armonía ab lo de tota la colecció, lo que posa fora de combat la prioritat de Harlem sobre Maguncia y moltas altras ciutats d' Europa.

Los mateixos harlemesos no están d' acort ab la personalitat de Coster. Gerritz, Thomaso y Junius en lo sigle XVI digueren senzillament que un tal Koster ó Coster de Harlem havía sigut l' inventor de la imprempta. Primerament se cregué á Coster candeler y sagristá, pero posteriorment s' han dividit las opinions, seguint uns la de Scriverins 1628, y de Urus, que 'l cambian en Llorens Janson Koster sherif y hostaler, y altres la primitiva. Pero ningú 'l fa tantsols grabador y estampador ab motllos de fusta.

Més de 40 autors han escrit desde 1540 á 1870 á favor de Harlem, pero en tots ells no s' hi troban sino suposicions y contradiccions. Res de concret. Y sobretot, per las polémicas

sostingudas entre 'ls mateixos escriptors de Harlem al tractarse de erigir una estátua al *inventor* de la imprempta, per la historia de la creació de la mateixa estátua y xiu-xius tinguts al efecte, resulta que 'ls harlemensos en 1856 erigiren en Harlem, en «Homatge de la Nació Holandesa», una estátua á «Llorens Janson Koster» que no sabían qui havía sigut.

Verdaderament Harlem no te cap dret á reclamar la primacia de la invenció de la imprempta y la cuestió Costeriana ha d' esser relegada al imperi de la ficció, com la suposició feta per alguns de «que Gutemberg havía aprés ó *robat* á Coster lo secret d' estampar ab carácters móvils.»

Descartats Llorens Koster y la ciutat de Harlem, passém á examinar lo que pot haverhi de positiu de lo obra de Gutemberg, tant á Strasbourg com á Maguncia, comensant per algunas observacions necessarias y aclaratorias.

S' han fet alguns ensaigs pera indagar de quinas materias foren los primers punxons, matrís y tipos; pero tots sens resultat, inclosos los del celebrat tipógrafo y llibreter de París Ambros Fermi Didot, qui 's posa algunas vegadas en contradicció ab sí mateix. De tots los sistemas imaginats per los bibliófils, suposantlos empleats per los primers impressors pera estampar ab tipos ó punxons de fusta, cap es admisible, ni atmet lo tipo móvil metálich directe.

Lo tipo móvil metálich directe fos, vingué més tart de lo que generalment se creu y d' ell los estampadors de Maguncia no comensaren á vanagloriarsen fins al any 1468. Los cinch experts reunits á Milán, en Febrer de 1882 pera jutjar sobre la classe d' estampacions de las obras anteriors al 1467, declararen xilográficas totas las conegudas fins al 66 inclusive y també alguna posterior al 1467 com es «Las Institucions de Justiniano» estampadas á Maguncia, per Pere Schœffer en l' any 1468, de la que Berlan ne doha una plana de fac-simil comparantla ab altre de las «Epístolas familiares» de Cicerón, estampadas á Roma per Sweyheyn y Pannarzt en 1467, qu' es un llibre induptablement tipográfich, resultant que á Roma s' estampava ab tipos móvils quan á Maguncia encara s' estampava ab blochs de fusta ó planxas de metall grabadas. Això ve confirmat per los colofons d' alguns dels mateixos llibres primitius especialment per lo que alguns pretenen sia lo primer llibre estampat ab carácters móvils que es lo «Cice-

ro de officiis paradoxa», edició del 1465, no fixantse que en son colofon Fust enlayra 'ls mérits de la má *de son dependent* Pere Schœffer «*arte manu pulchra pueri mei feliciter effeci finitum*» lo que demostra que lo Cicero induptablement es xilográfich y que 'l *manu pulchra* certament se refereix al bonich carácter de lletra trassada per Pere Schœffer qui, es sapigut, era un excelent calígrafo y dibuixant y com á tal, havía entrat al servey de Fust qui en aquest colofon encara l' esmentat com á dependent seu *pueri mei*; posant de manifest al mateix temps la impossibilitat de la tan manossejada societat «Gutemberg, Fust y Schœffer» de que parlan molts escriptors partidaris de la tradició Maguntina.

Per aquesta rahó no poden esser producte d' aquesta societat las duas celebradas Biblias de 36 y 42 ratllas que Fust y Schœffer portavan á vendre á París, de las que, ni una ni altra portan data ni nom del impressor encara que la primera es creguda del 1456. Ni aquesta ni la de 42 ratllas nomenada de «Mazarino» son tipográficas, podent esser, la última especialment, estampada ab planxa de metall grabada per los medis que havía Finiguerra descubert á Florencia en l' any 1452. Com creuhen alguns, ho es lo colofon del «Psalterium Codex» de Fust y Shœffer del 1457, essent xilografiat tot lo cos d' aquest llibre.

Aquí se m' ocorre una idea. Posavan aquestos la paraula «Codex», tros de fusta, pera indicar que la estampació era feta ab motllo de fusta y no ab planxa de metall? Es molt possible, com ho es també sia lo primer llibre estampat per la xitografía perfeccionada com ho indican lo luxo de lletras majúsculas, no repetit en las estampacions dels mateixos impressors durant molts anys y esser lo primer llibre conegut ab la data y nom del impressor.

No es possible que cap de las duas Biblias fos producte de la Societat Gutemberg, Fust y Schœffer perque aquesta no ha existit may, perque Shœffer entrá de dependent á casa Fust quan aquest estava ja separat de Gutemberg y, com ja he dit, continuava com á tal en la mateixa casa l' any 1465.

Ni Fust ni Schœffer posaren may en cap dels colofons que fossin los autors de la tipografía, com diu Fr. Francisco Mendez en sa «Tipografía Española» ni tampoch que fossin los perfeccionadors de la xilografía. De la primera no 'n fan

esment fins al any 1472 en lo colofon de las «Institucions de Justiniano» que posseheix la Biblioteca Arús donantho com á cosa nova de pochs anys.

De la relació del Abad Tritemio esmentada per Fr. F. Mendez, resulta clarament que Gutemberg no tingué cap part en la invenció dels tipos móvils, puig segons ell, Fust y Schœffer foren los que pensaren en los carácters móvils de fusta, ploms ó bronze, que no donaren resultat fins que Schœffer trobá 'l medi de véncer totas las dificultats molts anys després de la separació de Fust y Gutemberg, es dir, l' any 1462, lo que tampoch es aixís, donchs ja havém vist que Schœffer en l' any 1468 encara estampava ab motllos de fusta.

Los comentaris d' Enrich Salmud de la «*Opera nova reperta sive rerum memoravilium inventorum*» en la part «De Typografía» diuhen, que Joan Fust de Maguncia comensá á mirar de multiplicar llibres per medi de motllos de fusta y lletras talladas y arregladas en columnas ó formas. A aquest, Gutemberg li demana associarse, resultant d' aquesta tradició que Fust sigué l' iniciador de la idea, y Gutemberg lo soci capitalista, al revers de lo generalment admés.

Com he dit, los autors antichs parlan molt poch de Gutemberg y sols per incidencia, discordant sempre en lo que encara s' empenyan en volernos donar com á cert é incuestionable, En lo «Cronicon» del any 1474 de Felip de Lignamine —tipógrafo y cronista—al esser al any 1458, s' hi llegeix lo següent passatje: «*Jacobus cognomento Gutemberg patria Argentinus et quidem alter cui nomen Justus—Fustus?—imprimendarum literarum in membranis cum metalicis formis periti, trescentas cartas quique eorum per diem facere innotescunt aput Maguntiam Germanie civitatem: Johannes Mantelinus, aput Argentinam ejusdem provintiæ civitatem ac in eodem artificio peritus totidem cartas imprimere agnocitur.*» Aquí tením altras noticias que *cambiant lo nom y patria* de Gutemberg, nos fan saber que en 1458, aquest trevallava separadament de Fust y que, ab aquell, hi havían tres impressors que, en duas ciutats diferentas cada un d' ells estampava tres cents fulls de pergamí, que 's consideraría lo máximum que 's podía estampar cada dia, segurament ab planxas de metall, no podent de cap modo enténdres ni traduhirse en cap llengua, com diu molt be Berlan, *metalicis*

formis per *cáractères fondus* com fa Mr. Fermin Didot. Aquest passatje demostra que en son temps Gutemberg era poch conegut, no era sol en practicar y estudiar la estampació y que la tipografía ó imprempta ab carácters móvils metálichs fosos no havía sigut descoberta. D' altre modo Felip de Lignamine, que era tipógrafo, ho hauría dit d' altra manera.

Las noticias históricas, escrits d' autors contemporanis, colofons dels primers llibres, y exámen tipográfich dels mateixos tot concorda en que las primeras impressions de llibres d' alguna importancia, durant al menys deu anys, totas foren fetas per medi de blochs de fusta ó planxas de metall gravadas y que la tipografía ó estampació ab tipos móvils metálichs fosos, no fou descoberta ó posada decididament en práctica avans de 1466, quinze ó setze anys després del que suposan que Gutemberg la descobrí.

Ja es hora que 'ns ocupém d' aquest personatje.

De Gutemberg s' ha escrit molt, pero molt poch de veritat y ab verdader coneixement de sa historia y sos fets. La passió y la fantasía han entrat per molt en tot lo que han escrit sos partidaris *enragés* y 'ls que de bona fé han volgut trassar sa historia, seguint la tradició y ab l' intent de conciliar las opinions de Holandesos y Maguntins. Si son escriptors d' imaginació, com en Lluís Figuier, no han fet més que poetisar totas las suposicions perpetuantlas y aumentar la confusió fentnos rodar sempre en un cercol viciós.

Jo, anant sempre al grá garvellat, donará un breu estracte de la historia de Gutemberg tret del historiador modern Duller «Historia del poble alemany fins al any 1846», no perque estigué en lo cert, sino perque es una modificació de la tradició generalment acceptada.

«Gutemberg, jove, abandonant Maguncia, se 'n va á Strasbourg ahont cultiva moltas arts útils y busca 'l medi de *multiplicar per milers* los escrits ab més rapidesa y menos fatiga que la dels amanuenses.

»*Coneixentse desde molt temps* lo modo de multiplicar las imatges y *ratllas enteras d' escriptura per medi de motllos de fusta* grabats nomenats *informes*, aixó hauría conduhit á Gutemberg á pensar en la invenció de la imprempta ab carácters móvils fent al objecte innumerable tentativas. Par últim graba sobre pasta de fusta páginas enteras, las serra lletra

per lletra, (?) afilera 'ls carácters que pot compondre y descompondre novament, á voluntat—cosa que segons Gilberti y altres experimentats tipógrafos sería un absurdo sols imaginarla—y, arribat á aquest punt, estampa per medi d' una prempsa de la seva invenció.

»L' any 1444 torna á Maguncia y *gasta tot son cabal* en gran número d' experiments. En 1450 se associa ab Johan Fust, qui avansa 'l diner pera instalar lo taller.

»Poch després Gutemberg imagina un modo més fácil y expeditiu pera obtenir un gran número de carácters més sólits y elegants que'ls de fusta. Fa fondre matris en metall, y per medi d' ellas las lletras—sap aquest senyor lo que diu, puig no parla de punxons, base principal de la tipografía?—Ab las lletras tretas de la matris l' any 1452 comensa la impressió de la Biblia de 42 ratllas, goig de Gutemberg y de Fust.»—Pero aquella *obra mestra* del art, no porta 'l nom del un ni del altre.

«Pere Schœffer *escribent dependent* de Fust, en aquell temps, imagina'l modo de fondre 'ls carácters ab més facilitat. Graba en bronzo las formas d' acer, punxons y obté matrís més precisas.

»En 1455 Fust mou rahons á Gutemberg; li posa plet, li segresta las eynas tigográficas. Gutemberg queda despullat dels instruments necessaris pera exercir son art.

»Fust y Schœffer continuan estampant, y en 1457 publican y *firman* una obra espléndida, lo «Psalteri.»

»Gutemberg confía en Deu; y un benefactor, Humery, li dona diners pera que pugui procurarse nous utensilis. Llavors Gutemberg torna á trevallar y en 1460 acaba la impresió del «Catolicon...» que tampoch porta son nom, quan ja Fust y Schœffer firmavan totas sas publicacions.

»Del 1460 al 1467 no 's diu res referent á Gutemberg ni se 'n té cap més noticia, sino que probablement morí del 1467 al 1468, pero aixó no te importancia,» diu estóycament l' historiador.

«Separat Gutemberg de Fust y conquistada Maguncia, los operaris d' aquella estampería *s' escamparen* per totas las nacions portanthi l' art que es honrat per tot arreu.»

Aquest es lo resúm de la historia de la imprempta més generalment admesa, la que analisaré després, concretantme

de moment á preguntar: ¿quína era la imprempta de Gutemberg de la que no 'n sortí sino un llibre, y encara duptós, «Lo Catholicon,» y quins operaris podia haverhi ab prou coneixements y práctica pera convertiise en los apóstols de la prempsa?

Es veritat que, com diu Berlan, la figura de Gutemberg guanya ben poch per la ploma de Duller, qui la reproduheix, no com fa la fotografía, que en las reduccions conserva la estructura y proporcions de las parts, sino practicant grans amputacions en la *gloriosa persona del* predilecte de la tradició, y que aquest aixís mutilat, probablement per no fer mal á Schœffer, ab prou feyna pot aguantarse apoyat en la prempsa?

Al signor Berlan no li hauría encara ocorregut la idea, que, á propósit d' aixó, consigna després, «que no 's pot estar á caball de la crítica y de la tradició, si aquestas no están de acort y que es menester escullir la una ó l'altra», puig negant, com nega en absolut, que Gutemberg hagués estampat ab carácters móvils, no ve al cas defensarlo pera rebaixar á Schœffer al que sembla te particular inquina igualment que á Fust, estant en contradició ab lo total de sa obra la especie de panegírich que fa de Gutemberg en la nota que posa á sa observació sobre la obra de Duller en la que diu:

«A la figura de Gutemberg pera esser la d' un geni li faltan algunas cualitats características. Aixó pot esser culpa de la historia ó del mateix Gutemberg. Aquest te la potencia de concebir una gran idea, pero no te la prompta aptitut d' escullir los medis necessaris pera la realisació de la mateixa. Es apátich, indecís, preocupat per la investigació fundamental, dissipa sas forsas y las dels altres.»

Aixó no indicaría sino ignorancia. Lo concebir una idea, per gran que sia, no demostra un geni si á la concepció no acompanyan los medis de realisarla. Tots pensém que podría ó deuría ferse aixó ó alló, pero ningú s' emporta la gloria de haverho pensat sino 'l que ho ha posat en práctica, perque una cosa es lo pensament y altra la aptitut de posarlo en obra que es precisament lo que constituhex lo geni y l' art.

«Finalment arriba á un bon resultat, diu Berlan, ab la estampació de la Biblia, pero, com si tingués por, s' amaga y no sab agafar aquella ocasió pera rehabilitarse devant de sos contemporanis que l' havían vist sucumbir en lo procés de Stras-

bourg. Cóm traure, donchs, del dupte á la posteritat que, fent sortir aquella obra sens cap firma que assegurés de qui era, no obehís á la veu de sa conciencia que li privava d'apropiarse lo que en gran part era degut á sos associats en l'art? Aixís ho pensa poch més ó menos Tonelli »

«No després del procés de Maguncia—1455—sino avans del trevall de la Biblia, hauría fet be en separarse de Fust. Aquesta separació tardana pot esser causa dels duptes sobredits, perque demostra que á la admiració de la idea havía poch á poch substituhit en los consocis lo menyspreu del home que no havía satisfet llurs interessadas aspiracions.»

«Ab lo «Catholicon» hauría tingut altre medi de rehabilitarse ó venjarse noblement de sos adversaris. Pero ho descuydá, y aquesta vegada no pot dirse que *no estigués en us lo firmar las obras*, perque en tots temps se usaren las protestas de la veritat contra la falsetat, y del dret contra la injusticia.»

«Una sola esplendida idea acompanyada d'una pesadés de ingeni, debilitat d'ánimo, é incuria de la propia reputació no constitueixen may lo que 'n dihém un home superior. Després del Catholicon *que 's pot dir se li atribueix gratuitament*—al igual que la Biblia—Gutemberg s'eclipsa del tot. En lo restant de sa vida no l'acompanya cap d'aquellas grans desgracias que casi sempre son la recompensa del geni. La mort troba sa imprempta secuestrada y á ell conceller pensionat á la Cort del Elector.»

JOSEPH BRUNET Y BELLET

(Seguirá).

D' UN BERCOCH

De aquell bercoch qu' entre 'ls llabis,
ubriach de goig, se 'ns fongué,
la hermosa atmetlla bessona
jo en mon jardí avuy he fet.

Ja veurás quin' arrelada
que treurá, y quin brot tan vert,
quanta fló' á la primavera,
y en sent l' estiu quant esplet.

Com que ha d' esse' 'l que ab més ánsia
cuyde 'l novell jardiner,
á qui feres tantas voltas
jurament d' amor etern.

Jurament, nina, que sembla
qu' en oblit gayrebé tens,
des que la dissort traydora
me robá al dols costat teu.

Des que la ciutat enveja
ta masía com un cel,
perque veu ta bella imatje
dins mos plors d' anyorament...

¡Ay, Deu vulga, donchs, Deu vulga
que 'l fruyt de mon bercoquer
siga dols com una bresca
y no amargant com un fel!

PAU BERTRÁN Y BROS

A LÁ VERGE

De dins l' avench d' ignominia
cementiri d' esperansas,
hont de sempenta en sempenta
mals esperits m' abismaren;

á poch á poquet s' aixeca
una colometa blanca,
lo bech d' or, los peus de rosa
y á n' el front estrellas blavas.

¿Quínas mans cruels l' han ferida?
A ne 'l pit du set espasas,
á la dreta ne du tres,
á la esquerra du las altras.

Es l' amor á la Bellesa,
es ma darrera esperansa,
pura, dolsa, adolorida
que vers lo cel bat sas alas.

La devoció es que vos tench
desde nin, Mare de mares;
ay, no li tanques las portas
dels teus palaus, Verge clara.

Obrali 'l bech suplicant,
pósali una sola branca
del arbre *Misericordia*
qu' es lo més celest dels arbres;

Ella tornará gojosa
com la coloma del arca;
y en oblit de sas ofensas
aquell brot son bech portantne,

las potentats infernals,
retudas en la batalla,
baix de mon peu quadarán,
baix de mos peus esclafadas.

GUILLEM FORTEZA

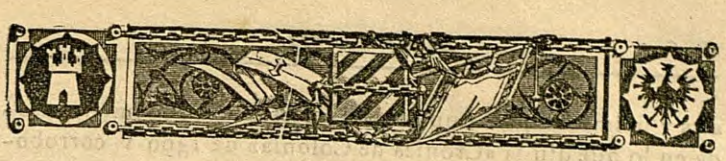

GUTEMBERG NO DESCUBRÍ LA IMPREMPTA

EXTRET D' UN LLIBRE INÉDIT

(Acabament.)

Si aixó es una defensa de Gutemberg trobo que Berlan no ll fa més favor que Duller, puig no fa més que posar de relleu los defectes personals de Gutemberg, si es que 'n tenía, ó be demostrar que si havía concebut una idea no coneixía ni sabía posar en práctica los medis de realisarla, havent sigut sos consocis (?) los que 'ls trobaren y 'ls hi posaren, y que no fou ell que 's separá de la societat, sino que foren los altres que 'l despatxaren com á persona inútil.

Tampoch val més la arriscada, y poch honrosa pera Gutemberg, suposició de Fermin Didot de que «Gutemberg va vendre sa gloria á Fust *per necessitat de diners.*» Quina apoteossis! Deu nos guard d' amichs massa cuydadosos!

Prescindint dels errors históríchs en que incorre Berlan del mateix modo que tots los defensors de Gutemberg, passém á analisar la llegenda Maguntina, servintnos dels mateixos documents y rahons alegats per sos defensors.

Gutemberg, jove, se 'n va á Strasbourg á practicar varias

arts y la imprempta. Aquesta opinió está principalment basada en lo que diu la «Crónica de Colonia» de 1499 y corroborada, volen los moderns, per lo verídich ó apócrif, plet de Strasbourg. La Crónica de Colonia es un document extemporani del que ja he parlat y probablement tornaré á parlar. Del plet de Strasbourg no se 'n treu res en clar sobre cap classe d' estampació, de la que no se 'n resa sino en l' últim testimoni. Las declaracions dels primers son vagas y confosas. Se parla per incident d' una prempsa y de cuatre pessas que hi havía sota d' ella, que no 's trobaren, ni tampoch se diu per qué podían ó debían servir. Se tracta d' una societat pera explotar alguna ó algunas industrias, que Gutemberg coneixía ó tractava d' explotar y de restitució de diners. Fins al onzé y tretzé testimonis no 's posa en clar lo que realment se tractava respecte la industria explotada per la societat «Gutemberg, Dritzehen y Helman» que no era altra que «la fabricació de miralls de plom», es dir, de capsas de plom que exportavan y enviavan á vendre á las grans firas d' aquell temps. Sería una cosa nova, ja que Gutemberg temía la prenguessin com cosa de bruixería. La prempsa en cuestió y las cuatre pessas referidas, servirían pera enmotllar los dibuixos á las capsas de plom, utilitat ben diferent de la que li volen suposar.

L' últim testimoni es qui únicament parla de la imprempta d' un modo vago y sospitós, en una declaració que no te cap conexió ab la dels altres ni ab l' assumpto principal del plet y que Van-der-Linde diu que sols se pot pendre com á relacionada ab la compra de metalls, tot lo que fa sospitar que aquesta declaració es una intrusió ó mala traducció, si no es apócrif tot lo procés com alguns creuhen.

Lo mateix Van-der-Linde, gran entussiasta y defensor á peu y á caball de la tradició á favor de Gutemberg, opina que aquest en Strasbourg no practicá ni la xilografía ni la tipografía, y que las industrias que ensenyá ó devía ensenyar á sos consocis no foren altres que la fabricació de miralls y puliment de pedras duras d' adorno, ónix, agatas y altres semblants, que's troban per las inmediacions de Maguncia, que es lo que resulta del plet.

A Gutemberg lo trobém sempre faltat de diners y enmatllevantlos. Després del plet dels germans Dritzehen se 'l troba

esmentat en documents de recepció ó afiansament de diners á Strasbourg fins al any 1443. Desde aquell any no se 'n sab res més fins al 1448 que 'l tornem á trobar á Maguncia enmatllevant 150 guilders pera los que un amich seu li fa fiansa sobre una casa que posseheix en la mateixa ciutat. Es molt probable, diu Van-der-Linde, que aquesta continuada necessitat pecuniaria tingué bastant que veure ab los infatigables experiments industrials de Gutemberg. Altra suposició que á mon entendre no diu res á favor de Gutemberg. Al verdader geni, al home de las qualitats ab que 'ns pintan á Gutemberg, no se 'l troba sempre entrampat. A Gutemberg los escriptors, sos partidaris encomiastas, nos lo presentan com un home inteligent, pensador, íntegro, desinteressat y víctima de son excelent carácter. Tot son suposicions gratuitas, perque Gutemberg sols es conegut principalment per lo context dels dits plets que sostingué l' un ab sos consocis de Strasbourg y l' altre ab Fust, son associat de Maguncia, los que no li fan cap favor, puig donan á compendre tindría un carácter repropi ó poch formal, puig sols lo trobém disputant per cuestió d' interessos ab aquells ab qui s' havía associat. Ademés tampoch dona mostra de bona fé y formalitat lo que Anna, la que després sigué sa esposa, tingués de requerirlo á la Curia del Bisbe de Strasbourg perque li cumplís la paraula de casament que li havía donada perque ell evadía son compromís.

Malgrat algunas observacions que poden ferse, que podrían fer duptar de la autenticitat del procés de Maguncia, en lo que no están ben claras las condicions de contracte entre Gutemberg y Fust, resulta que en lo tal procés no s' hi troba res que remotament fassi referencia á la imprempta ab carácters móvils, y que, si realment se troban en ell esmentats en l' original y no afegits per los interessats, una máquina ó prempsa que serveix de garantía, pergamí, paper, tinta, etc., sens dupte 's refereix á la industria de la xilografía, com ho demostran las rahons avans donadas y ho confirma sens adonársen lo mateix general en quefe dels campeons de Gutemberg, lo doctor Van-der-Linde quan diu: «Després d' aquest plet, lo taller d' estampar de Gutemberg entrá en possessió de son prestamista, qui trobá en l' enginyós Pere Schœffer, instruhit per l' inventor (?) y *que 'l sobrepujá en las particularitats de la execució*, la persona més á propósit pera continuar-

lo.» Sapigut es que Schœffer no formá part de la societat Gutemberg-Fust, que son mérit era esser un excelent pendolista y dibuixant y ja havém vist que en 1468 encara estampava ab motllos de fusta ó planxas de metall, industria que exercí comensant per lo «Psalteri» de 1456 fins á las «Institucions de Justiniá» del sobredit any. Es á dir, la friolera de dotze ó catorze anys. Y en lloch consta que en cap ram d' aquesta industria Pere Schœffer fos deixeble de Gutemberg.

Gutemberg entrá de familiar del Elector, Arquebisbe de Maguncia Adolf II en 1465, á títol d' almoyna, com consta per l' acta d' admissió d' aquell any. No crech del cas las consideracions que sobre aixó continúo en la obra.

Johan Gutemberg, l' últim descendent d' una branca de la familia Gensfleish, lo descubridor de las minas d' or, morí en 1468 carregat de deutes, viudo y sens fills, y *fou prompte olvidat*, segons son mateix panegirista Van-der-Linde. Poch cas farían de sos mérits y descubriments sos contemporanis, y per lo tant es duptós li erigissin l' epitafi que hi ha en la iglesia de frares menors de Maguncia, en lo que se li dona lo títol d' «inventor del art d' imprimir.» Aquest epitafi, induptablement apócrif, no fou publicat fins al any 1499, mitj sigle després de la data en que 's suposa fou inventada la imprempta, quan se publicá la «Crónica de Colonia» y estavan en son major grau de calor las disputas de preeminencia entre diferentas ciutats.

Gutemberg es una especie de sombra ó fantasma de qui tothom parla per lo que han llegit ó sentit á dir. Los que sostenen sa primacia, havent fet alguns estudis, se fundan en lo que diu la «Crónica de Colonia» del 1499 y en lo context dels dos processos de Strasbourg y Maguncia dels que no 'n surt massa ben lliurat, y ni del un ni del altre pot remotament deduhirse que sigués lo primer que ideá y posá en práctica 'ls tipos móvils pera la multiplicació de llibres. Tot lo més que lo de Maguncia podría induhir á creure, estirantse una mica, es que tractava de perfeccionar la estampació ab planxas de fusta ó metall, aplicanthi la prempsa en substitució de la massa ó corró fregador.

Resultat, que tot lo de Harlem es un cuento y que aquella ciutat no te cap dret á la reclamació de la primacia ó invenció de la imprempta. En igual cas havém vist se troba Strasbourg,

que ab tot continúa reclamantla y es gráfich lo que passá anys enderrera, en una sessió dels membres del Institut d' aquella ciutat en la que Hoc proclamava que Strasbourg era 'l bressol de la estampa á lo que Shaab lo va interrompre dihent: «lo bressol sí, pero sens la criatura.» Berlan creu que una cosa semblant pot dirse de Gutemberg *pare putatiu* del mateix art, quals fills no portan son nom ó portan lo d' un altre.

En efecte, no existeix ni s' ha conegut may cap llibre, ni tipográfich ni xilográfich, que porti la firma de Gutemberg ó son nom com impressor ó estampador d' ell; ni tampoch en los colofons ó context d' altres llibres se parla d' ell com á tal fins al any 1499, en lo que la celebrada «Crónica de Colonia» li atribueix la invenció d' una manera vaga y confosa, mitj sigle després del any en que diuhen la inventá.

Dels processos de Strasbourg y Maguncia no se 'n treu en clar res que demostri que Gutemberg estampá y molt menos que estampés ab tipos móvils. Del mateix modo que la Costeriana, tampoch s' ha tractat may históricament, sino com á dogma y cosa de fé, la cuestió Maguntina, la que sols es sostinguda per la rutina ó fanatisme envers Gutemberg, y fins ara ningú la ha tractada ab los coneixements necessaris y la imparcialitat y bona fé que exigeix.

Si be podría resultar que Fust y Schœffer fossin los perfeccionadors de la xilografía y haguessin sigut los primers en trobar los medis de multiplicar los llibres d' un modo més correcte y més económich, ni l' un ni l' altre junts ó separats s' alaban may d' aixó y menos d' esser los inventors de cap sistema d' estampació. Fust únicament, com havém vist, alaba la «pulchra manu» de son dependent, y Schœffer encara en la edició de las «Institucions de Justiniá» de 1475 que posseeix la Biblioteca Arús, dona la imprempta tipográfica com á cosa de son temps y de pochs anys, sens fer cap mérit d' haver intervingut per res en la invenció.

En efecte, tant per lo que diuhen los autors contemporanis com per l' éxamen tipográfich de tots los llibres anteriors al 1466 ó 67, resulta que son xilográfichs, es á dir, estampats ab bloch de fusta ó planxa de metall, havent contribuhit aquest últim medi al millorament de la multiplicació dels llibres per lo descubriment de Finiguerra de Florencia en l' any 1452, haventse estampat per aquestos medis tots los lli-

bres publicats á Alemania durant dotze anys, inclosos los dels mateixos Fust y Schœffer, comensant per lo celebrat «Psalteri» de 1456 fins á las «Institucions de Justiniá» de 1468.

La generalitat dels impressors anteriors al any 1467, comensant per Schœffer y acabant per Sweynheyn y Pannartz, eran calígrafos, dibuixants, ó grabadors. Sapigut es que Schœffer avans d' entrar al servey de Fust exercía de copista á la Universitat de París. Los altres, si be estamparen á Roma ab tipos móvils avans que 'l primer á Maguncia, quan anaren á Subiaco cridats per lo Cardenal Torquemada, estamparen allí xilográficament, y quan després, en 1473, per causa dels mals negocis, se separaren, Sweynheyn se guanyá la vida grabant al metall y publicant una série de mapas ó cartas geográficas. De cap d' ells se parla com á fundidor de tipos com no sia de Jenson de qui m'ocuparé després, com també de son llibre «Decor Puellarum» del any 1461 únich tipográfich que 's coneix anterior al any 1466 y del que diuhen n' ha fugit una X com de la «Gramática de Barcelona» del 1468 y dels llibres de Ausbourg, Basilea y Oxford, del mateix any de nostra Gramática.

Ara 'm preguntarán: Donchs quí descubrí ó posá en práctica la imprempta ab carácters móvils y ahont? Difícil es assegurarho; pero donaré compte d' una série de fets que ab fonament poden fer presumir qui 'n sigué 'l verdader inventor y ahont ho posá en práctica.

Ja he dit que la tradició italiana de la invenció de la imprempta havía sigut injustament abandonada y me 'n he convensut per algunas de las rahons avans exposadas y per las que poso á continuació. Lo professor Francisco Berlan en sa obra «La Stampa á tipo movile revindicata da Italia», fundantse principalment en lo que diu lo Bisbe de Aleria, reclama pera Roma y 'ls impressors Sweynheyn y Pannartz la preeminencia de la invenció; pero lo que diu lo Bisbe de Aleria no demostra clara y terminantment que aquestos fossin realment los inventors, ni las demés rahons en que Berlan apoya sa tessis son prou convincents pera resoldre definitivament la cuestió, ademés de poderse aplicar á sos impressors predilectes las mateixas faltas d' aptitut y cualitats indispensables pera poder portar á bon fí semblant descubriment.

Cap dels alemanys á qui s' atribueix la invenció de la im-

prempta se 'n vanta ni en lo prefaci ni en lo colofon d' alguna de sas obras primitivas cregudas tipográficas, y Pere Schœffer, en las que realment ho son, com las «Institucions de Justiniá» de la Biblioteca Arús demostra tot lo contrari.

De Jenson se 'n coneixen algunas obras en las que son corrector Ognibene Leoniceno, lo proclama «inventor de la imprempta» com en lo prefaci del «Quintiliá» del 1471 á que 's refereix la «Crónica de Colonia» del 1499, dihent *no es veritat.* Perque ha d' esser creguda y seguida per nostres contemporanis la tant celebrada Crónica escrita per estranys y en época molt adelantada, y no 'l prefaci del «Quintiliá» y altres llibres estampats trenta anys avans que la Crónica, quan aquesta mateixa confessa que Jenson aná á Venecia ahont comensá á «grabar y fer lletras?»

Com es que cap de sos contemporanis escriptors ó impressors protestá ó reclamá contra tal afirmació? Passém á examinar lo que hi ha de positiu respecte á Jenson.

No está de cap modo demostrat que 'ls alemanys portessin á l' altra part dels Alps l' art de la imprempta ab carácters móvils del tot madurat, com es la opinió general perque Sweynheyn y Pannartz que foren los primers que se sap passaren á Italia y dels que son los llibres tipográfichs més antichs coneguts, exceptuat un, comensaren estampant xilográficament á Subiaco. Llur celebrat «Lactancius» es xilográfich, per lo que, ben estudiat, potser trobarém que la Italia més que la «dida» de la imprempta com la anomenan, ne podría esser «la mare.» Pero no Roma, com pretén lo professor Berlan, sino Venecia que reunía més cualitats pera alimentar la criatura y á la que aná á viure, molt avans á mon entendre, son verdader pare Jenson.

Quan lo rey de Fransa Carlos VII, amant de las lletras y las arts, sapigué que uns alemanys—Fust primer y després Schœffer—portavan á vendre á París llibres elaborats per un nou procediment—que venían molt cars—comissioná á Nicolau Jenson pera passar á Maguncia á estudiar aquest nou procediment Jenson era grabador, director de la fábrica de moneda de Tours y per lo tant inteligent en lo grabat en metalls, fundició y aleació d' aquestos, circunstancias que s' han de tenir molt presentas pera estudiar ab profit la historia de la imprempta.

Los partidaris de Gutemberg suposan que Jenson aná á estudiar al taller del mateix Gutemberg, quan Gutemberg ja no tenía taller, y altres que a casa dels mateixos Fust y Schœffer. Pero no se sap de cert, sino que Jenson passá efectivament á Maguncia.

Al tornar á París en 1458 havía ja mort Carlos VII y, no trobant allí la protecció merescuda que esperava, ni probablement las condicions necesarias pera establir ab profit la industria que havía anat á estudiar á Maguncía, s' expatriá y no 's tenen noticias positivas d' ell, diuhen, fins al any 1471, en que se 'l troba á Venecia ab una imprempta ben montada é imprimint tant y mellor que ningú. Ahont aná, estigué y qué feu pera guanyarse la vida y fer fortuna durant aquestos set anys?

Venecia en aquell temps era 'l principal mercat del mon sobretot per Orient y era especial per la compra y venda de paper de las fábricas de Italia que 'l fabricavan de diferentas classes y á més bon preu que en moltas altras nacions. Per altra part la industria de la estampació de cartas de jugar, estampas y petits llibres xiligrafichs estava allí molt desenrotllada y protegida per lo Senat Veneciá.

Jenson, home inteligent y laboriós, coneixería totas aquestas circunstancias per las que sens dubte triá á Venecia com á lloch més á propósit pera exercir sa nova industria ab ventatja, aprofitantse dels coneixements que en los progressos de la mateixa havía adquirit á Maguncia.

Establert á Venecia y trevallant prosperament en sa dita nova industria, Jenson, grabador en metalls, fundidor, coneixedor de las aleacions y sos efecctes, es la persona més indicada pera fer creure haver sigut qui, durant molt temps, ab profit estudiés, tot trevallant en lo sistema tabularí, la estampació ab tipos móvils fosos, de metall, permetentli son bon passament fer los gastos necessaris per las costosas y repetidas provas indispensables, puig la invenció de la imprempta ab tipos móvils metálichs fosos, no sigué, com dihém aquí, y alguns creuhen «cosa de bufar y fer ampollas» sino cosa de coneixements y gastos que no tenían ni podían fer los primers impressors á qui s' atribuheix, que, com he dit, no eran més que simples grabadors en fusta, escribents, dibuixants, ó res.

D' aixó 'n podría esser una prova lo llibret «Decor puella-

rum» estampat en Venecia l' any 1461 al que, com á totas las impresions que contrarian una opinió establerta, li suposan una X fugitiva á pesar de tenir totas las senyals d' una impressió primitiva sens foliació, signaturas ni reclams y expressar ben clar en lo colofon, tot ab lletras majúsculas, lo nom del impressor y l' any de la impressió.

Si la obreta fos del 1471, com pretenen, portaría 'l lloch de la impresió—Venecia—com portan totas las obras de Jenson d' aquell any y ademés signaturas ó reclams que també usava Jenson en aquell temps. Se descuydá de tot aixó com se descuydá de la X? Aquest descuyt se fa més estrany per quan Jenson en aquell any ja tenía á Ognibeni Leoniceno per corrector d' Imprempta y las obras de Jenson eran massa ben estampadas pera deixar passar aquestos descuyts, Ademés, estampat á Venecia en 1471 haurían los successors de Johan de Spira deixat passar sens protesta un erro que treya tota la gloria á son primer llibre «Epistolæ ad Familiares» pera 'l que havían obtingut privilegi, com á «primer llibre estampat á Venecia» segons diuhen los adversaris de Jenson? Per altra part, si Gutemberg, Fust y Schœffer havían descobert la imprempta del 1450 al 1455 y estampat ja ab tipos móvils, perque Jenson que suposan havía aprés l' art d' imprimir en casa d' aquestos en los anys 1456 á 1458, no podía haver excercit aquest art en 1461 fos allá ahont fos? Aixó 'm sembla que no te retop.

Dels diferents datos y documents contemporanis que acreditan que Jenson estampá á Venecia molt avans del 1469 any del privilegi concedit á Johan Spira, del que m' ocuparé després, sols citaré la «Crónica Sanuda» del distingit y verídich contemporani Marina Sanuto, en la que, exposant lo regnat del Dux Malipiero al esser al any 1461 diu: «et in tempo di questo Doxe Venexia stete in paxe et in guiette, et in questa terra poi per tutta l'Italia fo principiá larte del stampar bilibri, qual haué principio da alcuni Todeschi, tra quali uno chiamato. *Nicolo Jenson fo' il primo* que in Venexia facese *stampar libri* et vadagnó assaississimi denari siche vene richissimo.» Y al esser al any 1469, en lloch de contradir lo sobredit, com volent suposar, ho confirma quan diu: «fo presso attento l'arte del stampar sia venuta a luce, que sia conces-

so a Zuane de Spira stampá l'Epistole de tullio et plinio per cinque anni altri no stampino.»

Aquest testimoni contemporani no solzament nos fa saber que Jenson y altres impressors s' establiren ó estavan ja establerts á Venecia en 1461 sino que'l privilegi concedit á Johan de Spira en 1469 era pera las obras de Plini y las Epístolas de Cicerón.

Aquest privilegi es lo caball de batalla dels adversaris de Jenson, los que, interpretant á sa manera lo preámbul y agafantse en la vaguetat de la concessió, pretenen que 'l privilegi per estampar durant cinch anys en tots los dominis de la Senyoría de Venecia, comensant en 1469, *era pera tota mena de impresions*, es dir un privilegi general pera poder imprimir ell sol en tots los dominis venecians, y d' aquí deduheixen y estableixen «que la imprempta fou introduhida á Venecia en 1469 per Johan de Spira y que aquest sigué 'l primer impressor que estampá en ella.

No es aquest lloch de continuar lo preámbul del privilegi y en quant á la vaguetat de la concessió puch dir sería costum d' aquella Senyoría no precisar las obras en los privilegis, perque jo tinch una «Summa Beati Antonini» del 1503, en qual colofon hi ha també la concessió del privilegi pera l' impressor d'un modo general, «qui obtinuit a dominio Veneto que nullus possit imprimere nec imprimi facere in eorum dominio etc.» sens expressar la obra.

La Senyoría de Venecia no podía concedir á Johan de Spira l' imprimir ell sol en llurs dominis durant cinch anys haventhi establert en ells anteriorment altres impressors dels que 's coneixen Nicolau Jenson, Baltasar, Cristoforo y Bianco Zuanne, cap d' ells alemany, que exercían llur art á Venecia en 1469, ó avans. Per altra part, ¿quin previlegi era aquell que durant los cinch anys de la prohibició permeté s' establissen a Venecia durant lo primer any cinch impressors, en lo segon dotze, en lo tercer vuyt y en lo quart dos, de modo que avans d' acabar lo terme de la prohibició del privilegi trevallavan á Venecia trenta impressors á més de Windelin de Spira possessor del privilegi com hereu de son germá mort en 1470? En la obra continuo los noms de tots aquestos impressors y l' any en que s' establiren.

Johan de Spira tampoch en cap dels colofons de sos llibres

reclama la prioritat de la invenció dels tipos móvils, no comenta lo privilegi, concretantse á enlayrar lo perfecionament y avens de la escriptura per medi del bronze y en un d' ells diu: «descansi la ploma ja que 'l trevall ha cedit al estudi y al ingeni.»

Se pot entendre, diu, sigué 'l primer en imprimir ab tipos de bronze. Pero no diu fossen invenció d' ell, ni que ell los hagués fosos. D' ahont los va treure? Sapigut es que Jenson es lo primer y més antich fundidor de tipos pera estampar, y es possible que s' hagués fet rich més per la venda de tipos fosos als altres impresors que per lo que li produhía son establiment de imprempta. A Jenson los compraría probablement Johan de Spira y no 'ls portaría d' Alemanía ahont encara no 's coneixía cap fundidor de tipos, y ab prou feynas feya un any havían deixat d' estampar llibres xilográficament. Com en aquell temps la importancia dels llibres era *relativament* insignificant, no 's doná al modo de multiplicarlos be y barato lo mérit que realment enclohía y á Jenson li tindría més compte vendre lletras de motllo pera estampar que impresions en lletras de motllo, fins al any 1470 en que, generalisada la afició als estudis de tota mena per la institució de las Universitats y altres centres d' ensenyansa que havía facilitat lo descubriment y aplicació de la imprempta, llavors sigué quan prengué major desenrotllo. Jenson no solzament no 's quedá endarrera, ni 's contentá ab pararse al nivell dels demés impresors, sino que 'ls superá en perfecció y hermosura de sas publicacions.

De Jenson se 'n coneixen moltas obras desde 1471 ab iguals tipos que la de 1461, que donan per equivocada de data. Sempre usá 'l mateix tipo romá celebrat per sa hermosura y, «encara que ab frecuencia copiat, may sigué igualat» segons sos mateixos adversaris—lo que demostra se 'ls fabricava ell mateix y per si sol.—Sigué 'l primer en emplear tipos grechs y en 1474 comensá á usar los bonichs tipos gótichs nomenats en Espanya «lletra de Tortis.»

Ara pregunto, per qué ha de ser creguda la «Crónica de Colonia del 1499 y no lo que diu Ogniben Leoniceno en lo prefaci del «Quintiliá» del 1471, y altres llibres, en que declara que Jenson sigué'l descubridor del admirable art, y con-

fessant la mateixa «Crónica» que Jenson aná á Venecia ahont *comensá* á grabar y fer lletras?

Tots los datos y noticias contribuheixen á demostrar que Jenson sigué 'l verdader inventor de la imprempta ab tipos móvils, metálichs, fosos, y que Venecia tingué la gloria de acullirlo y facilitarli 'ls medis de desenrotllar son ingeni, essent aixís la llegítima mare de la imprempta.

En atenció á las pocas, confosas y contradictorias noticias que 's tenen de Gutemberg y de las moltas positivas, veridicas y terminants que tením de Jenson, no podém menos de decantarnos á creure que aquest te més drets á la gloria de la invenció de la imprempta que Gutemberg, qui no se sap positivament inventés res.

Resumint en pocas paraulas tot lo avans exposat, trobarem, que per lo que toca á Gutemberg tot son suposicions y conjecturas mentres que respecte á Fust, Schœffer y Jenson existeixen fets y noticias positivas que donan per resultat «que Maguncia te la gloria d' haver sigut la primera en haver trobat los medis de multiplicar los llibres ab més facilitat y menor preu, sustituhint la xilografía ó sistema tabulari perfeccionat al antich manuscrit, y que Venecia te encara major gloria per haverse trobat en ella la verdadera imprempta, ó sia estampació ab tipos móvils metálichs fosos, que facilitá molt més la multiplicació de llibres, y produhí una tal baratura que posá al alcans de totas las classes socials tota mena de llibres y permeté la formació de llibrerías particulars y bibliotecas generals.

Per acabar, crech que ab menos fonament se pot atribuhir á Gutemberg la aplicació de la prempsa á la estampació, que 'l perfeccionament de la xilografía á Fust y Schœffer, y la solució del problema de la aplicació dels tipos móvils pera la imprempta á Jenson. No penso haver dit cap heretgía, perque estich enterament d' acort ab lo professor Francisco Berlan: «Que la tradició, sia la que sía, no te dret d' imposarse quan se troba en contradicció ab fets rigurosament demostrats.»

Escrit ja tot lo procedent travall sobre 'l descobriment de la imprempta ab carácters móvils he adquirit alguns altres in-

cunables—llibres del sigle xv—de molta importancia pera l'estudi de la invenció de la imprempta.

Entre ells hi ha los «De Civitate Dei» de Sant Agustí, estampat per Windelin de Spira á Venecia en 1470.

«Luctus Christianorum ex passione Christi», estampat per Nicolás Jenson també á Venecia en 1471. Lletra rodona.

«Institutiones Justiniani», per lo mateix també á Venecia del 1474 al 77. Gótich.

«Epístolas familiares» de Ciceron, estampadas per Johan B.ª de Tortis. Venecia, 1482.

Aquest últim sols l' he posat perque 'ls que 's trencan lo cap buscant quin es lo carácter gótich ó semigótich designat en nostra terra per aquest nom, sápigan que 'ls tipos usats per «de Tortis» en sas edicions, eran lo carácter rodó, romá, igual al que empleá casi sempre Jenson qui no estampá ab carácters gótichs fins al any 1474.

Los de Windelin de Spira de 1470 y de Nicolau Jenson de 1471 y'l gótich de 1474—77 tenen interessants colofons que han confirmat mas opinions respecte al que judico lo verdader inventor dels carácters móvils, puig mentres Windelin en pomposos versos s' acontenta ab fernos saber que son germá en Johan de Spira, cregut lo primer impresor de Venecia, havía fet veure als venecians que en tres mesos havía pogut estampar cent volums de las obras de Plini y altres tants opúsculs del gran Cicerón, havent comensat á estampar lo «De Civitate Dei» morint avans d' acabarlo, Jenson en lo colofon de «Luctus Christianorum» s' acontenta ab titularse *insigne grabador de llibres.*

Per los colofons d' aquestos llibres he vist que van errats los que, ó per ignorancia ó per fins particulars asseguran que Jenson sigué sempre modest en sos colofons, perque 'ls de las duas únicas obras que jo tinch d' aquest impresor demostran tot lo contrari.

Ja he dit que en lo del «Luctus Christianorum» se posa «grabador de llibres—ab lo calificatiu d' insigne—*præ clarissimo librorum exculptore*—y en lo de las «Institutiones» no s' acontenta ab calificarse de «ilustre é insigne ingeni» sino que hi afegeix, «que en sa industria—*in huius rei*—aventatja fácilment als demés industrials.» Si aixó es modestia no sé lo que será la vanagloria.

Los dos colofons de Jenson donan bastant que pensar. Qué vol dir lo «grabador de llibres» del 1471 y per qué en aquest no s' alaba d' aventatjar als de son ofici com ho fa després del 1474? Jo no m' ho esplico sino del modo següent:

Lo «exculptore librorum» se referiría á la industria de Jenson de grabar y fondre tipos metálichs, y no á grabar planxas de metalls ó fusta de las primitivas impresions com se podría creure: perque Jenson, á pesar de totas las oposicions es reconegut per amichs y contraris com lo primer fundidor de tipos móvils y sens dupte no sols fonía carácters pera sas propias edicions, sino que ademés ne vendría al altres impressors que encara no 'n coneixerían lo procediment. A Jenson li produhiría tant ó més la industria de fundidor que la d' impresor, y aixís s' esplica la gran riquesa que adquirí, y com venía lletras de fundició als demés impresors, no li convenía al principi, del 1467 al 1471, indisposarse ab aquestos reclamant la primacia de la invenció y 'l perfeccionament de la Tipografía.

En 1474 ja era altra cosa. Son silenci, sens dupte, havía donat lloch á la incertitut de qui havía sigut lo verdader inventor del noble art, y algunas ciutats, sens cap prova positiva, 'n reclaman la gloria Strasbourg, Maguncia, Roma y alguna altra volen haver sigut las primeras en tenir Imprempta, pero cap diu quin havía sigut l' inventor, fins que en 1499 vingué á acabar d' embullarho la Crónica de Colonia, fent sortir de tras cantó á Gutemberg de qui ningú s' havía recordat que hagués vingut al mon. Desgraciadament un fet sentat sense cap fonament y sols per un «m' han dit» doná orígen á una falsa tradició, que pera la majoría de las nacions se convertí en historia y continua encara essentho ab la major injusticia del mon, perque, ho repeteixo sens cap reparo: «Gutemberg es qui menos dret te á la reclamació de la invenció de la Imprempta.

En los fac-símils dels colofons de la Biblia de Fust y Schœffer de 1462 y del «Decor Puellarum» de Jenson, del 1461, se manifestan clarament l' art xilográfich en lo primer y l' art tipográfich en lo segon; com se distingeixen en las duas páginas de las obras de Roma, 1467 lo primer, y de Maguncia, 1468 lo segon, ab que Berlan ilustra la obra.

Mon amich, lo digne Director del Arxiu de la Corona de

Aragó, don Francisco Bofarull y Sans me comunicá, fa poch, que, havent examinat detingudament la Gramática del 1468 que posseheix la Academia de Bonas lletras de Barcelona, que tant ha donat que enrahonar, trobá «que 'l paper en que está impresa te marca y que aquesta es la del paper empleat en aquell any, lo que es un bon dato més pera demostrar la autenticitat de la data—1468—del llibre, la mateixa en que Pere Schœffer, suposat un dels inventors de la imprempta encara *estampava xilográficament* las «Institucions de Justiniá» de lo que indubtablement resulta que Barcelona conegué la «Imprempta ab carácters móvils, metálichs fosos, sino avans, per lo menos al mateix temps que Maguncia.

JOSEPH BRUNET Y BELLET

*
* *

Amunt y avall tranzita gent inquieta
com un riu que s' escampa desbordat,
y en mitj de tanta vida, so un asceta
que viu de soletat.

Que 'n vingan de gentadas; la ferida
que causa 'l desengany d' un ver amor
es un buyt que no s' ompla; no te mida
la soletat del cor.

*
* *

Ja torna 'l bon temps, ja torna la vida,
aucells y cansons y flors y perfums,
las nits del hivern tan llargas y fredas
empayta la llum.

Ja torna 'l bon temps y ab ell la alegría,
l' oreig es més pur, més tebi y més dols;
obríuli los cors que os porta la ditxa,
que os porta l' amor.

A mí no 'm cerqueu que so com l' oruga
que dorm lo seu son á dins del capoll,
la joya de tòts, me dona tristesa,
jo so lo dolor.

J. NOVELLAS DE MOLINS

UNA DESGRACIADA

I

Sota dels porxos de la plassa la vaig topar un cap-al-tart del mes de Mars. Anava acompanyada d'un subjecte que prou coneixía de vista, encara que may hi havía tingut paraula. Un tipo d' aquestos solterots viciosos que fan més mal qu' una pedregada de Juliol y que duya, segons jo sabía per confidencias d' un íntim amich, una vida de tro, de verdader *bohemi*, d' orgía, joch y demés; tant, que no li quedava res per apendre de mal y que may havía aprés ni sentit paraula de be. Anavan agafats fortament de brasset, com si tinguessin por de pérdres. Caminavan á pas llarch y callats, puig de segur que ja s' ho havían dit tot.

Al toparnos me llensá una mirada de fussina, una mirada de reull, ab una mitja rialla que s' escorregué de sos llavis com si 'm volgués dir: «ja veus quin un ne porto de més xixarel-lo!»

Pobra Rosaria!... En sos ulls mitj entelats, voltats de negrencas ulleras, s' hi llegía aquella mirada fosca com l' amar-

gant misteri de la dissort, apagada y freda com la de una estátua de marbre; aquella mirada que traduhida en paraulas volía dir moltas cosas tristas. La rialla superficial de sos llavis, tantsols responía al forsament adulador de la vanitat. No volía dir res, perque ja no podía dirho, puig que pertanyía com tota ella á tothom. La part moral y fins la individual havía desaparegut. Era ja aquella dona un moble que 's venía al més dihent. Quina rialla la del vici quan porta ja tota la sanch enmatzinada! Qué 'n son de xorcas las petxadas que senyalan lo camí corruptor de la carn sobre aquestas desgraciadas donas qu' han sigut sempre sobre del mon lo bressol del pecat y que desgraciadament tenen per fatal destí la trista condició de riure per fora, quan més deurían plorar.

Pobra Rosaria!... Portava ja l' ánima corrompuda... Ella y jo passarem sens badar boca. Mes quelcom me deixá son rastre que per més ó menos temps entretingué mon pensament.

Feya ja uns quants anys que no la havía vista. No semblava la poruga pageseta de montanya d' altres temps, tan senzilla y ben vista de tothom. Ab son vestit de novetat carregat de bonichs barroers y enfarfegats; sas polacras de xarol; sos guants de color de canari; sos brassalets, arrecadas y agulla ab brillants y perlas; son pentinat encastellat á la moda; lo front ple de rulls empolsinats d' or y 'l cap coronat ab son brillant y reclamós sombrero ab auranetas, més semblava en conjunt una gran senyora que no pas una *Ivette* de café cantant, per no dir cosa pitjor.

¡Si sa mare la vejés avuy llensada al llot, quina pena li faría, Verge Santa!... Més val que s' hagi mort la pobra viuda Dolors, avans de veure profanada sa propia sanch per sa sanch mateixa. Ella, que tan be va procurar criarla, que tants esforsos, desvetllaments y sacrificis s' havía imposat per sa salut moral y material, una volta mort son pare! Ella que, vistos sos mals instints, tant la havía renyada y que fins en los derrers moments en son llit de mort li va dir al despedirsen de camí cap á la eternitat...—¡Ay de tu, si un dia fas parlar!..-

Tant de be li va fer Deu que va estalviar al cor de la bona mare tan crudel pena!...

Aixís anava pensant, tot fent via. Mes lo trángul y bullici de la capital tot ho esborra y unas novetats empenyen á las

altras sense que apenas hagin lograt interesarnos del tot. Aixís fou!...

De la Rosaria no vaig ocuparmen més.

II

Era en plena bullida de joventut, quan més tenía 'l cap curullat de somnis de color de rosa. Era en aquella ditxosa primavera de la vida, que ni may que hagués passat, en que 'l mon tot nos sembla pla, bell, adulador, misteriós y poétich, perque ho mirém tot ab lo vidre enlluhernador y enganyós de la ilusió y del amor. Me trobava á ciutat, y, pregat per mos amichs y, la veritat, ganas també que jo 'n tenía, vaig anar á un ball de disfressas del Liceo. En sent l' hora, mitj disfressat de senyor, be ó malament, allí 'm vaig trobar ab los demés companys.

Lo ball havía ja comensat. La gran sala bullía de parellas abigarradas. La llum hi era á dojo. Estava ple com un ou, tant, que casi no 's podía donar un pas. La orquesta allavors preludiava los primers acorts d' una americana del *Escalas*. Las parellas ja estavan amanidas y á un compás precís comensaren á móures garvellant com si fossin onadas de caps humans, atropellantse 'ls uns als altres. Per fí va acabar, y allavors la massa de curiosos de la qual formavam part, com una onada inmensa invadí 'l saló. Jo 'm sentía atret per lo curiós dalé de veure y apreciar los trajos de máscaras. No sé encara com fou, que 's fixá en mí una que, invitantme al ball tot tirantme amoretas, vulgas ó no vulgas me feu asseure á la seva vora ab empenyo decidit,

Mos amichs al véuiem pescat me digueren:—Vaja, quédat!... Ja 'ns veurém després?... Nosaltres aném per las nostras en busca de fortuna... Que 't diverteixis ab aquesta rossa!...

—Sí, home, sí, quédat!... Tens de venir á ballar ab mí 'l *wals* que ve!... Vull dirte moltas cosas...

—Be, dona, si hem de ballar ballarém... Mes, la veritat, no he vingut pas per aixó...—

Me vaig trobar, diabólicament llensat als brassos d' aquella dona sens adonármen, barrejat en mitj del torbellí foll de la dansa, seguint lo compás viu y arrebatat de l' orquesta que tocava un *wals* de Strauss, que semblava una ventada de tardor. En mitj del remolí endiablat ballavam á centas parellas, lo mateix que si fossim fullas.

—No 't conech máscara!... Per las dents y la manera com apretas los llavis al riure per dessota la careta endevino que ets jove y hermosa. Mes de debó que no caych en qui pots ser, de veras!... ¿Vols dirmho... Te 'n rius, traydora?

—Prou que m' ho penso, mes no vull declararme fins que 'm contestis las preguntas que vull ferte á cau d' orella, baix, ben baixet, que no més las sentím tú y jo... Digas!... ¿Cóm es que tu no estimas, cóm es que tens lo posat tan retret y trist que no 't coneixen las riallas?... Van dirme que n' estimavas una de dona, mes que se 't va morir y que desde allavors no fas cas ni esment de cap més... Es veritat?. .

—Es veritat aixó, noya!... Jo n' havía estimat una, y la estimo y la estimaré sempre, puig era la dona que més m' havía parlat al cor, y mentres se 'm bellugui á dins del pit, resaré y estaré d' esperit, ja que no pot esser d' altra manera, sempre en sa dolsa companyía. La volía com no 's pot esplicar... mes va morir, y desde allavors que porto dol á l' ánima...

—Be, no ploris! .. ¿Be, no te 'l treurías per mí?...

—Si no sé quí ets?... mes vaig á dirte que ni per tú ni per cap dona de la terra!... Ja veus!... Que no saps qu' es pecat en aquest mon estimar duas vegadas?

—La máscara llensa una riallada y després, agafant de nou las cartas, continuá... Que n' ets de bo y de manso... ratolinet meu!... Mira, ja s' acaba 'l *wals*... ¿Qué no vols acompanyarme á refrescar?... Allí parlarém més á solas; que 't tinch de dir moltas cosas dolsas, entre recorts y esperansas...

—Com si 'm parlessis de la Habana!...—

La orquesta llensá las últimas notas, semblant los brams d' un monstre marí al faltarli l' aygua.

Llavors en mitj del trángul d' aquellas onadas humanas de carn nos esmunyirem com bonament poguerem á empentas y rodolons, logrant surtir al cap y á la fí d' aquell xuclador remolí de follía més ó menos mal parats.

Lo saló del café estava brillant de llum, mes casi solitari.

Tantsols algunas parellas escampadas pels ánguls mantenían conversas entre dents, mitj vergonyosas, y 'ls mossos drets, lo toballó á la espatlla, los brassos creuhats, esperavan ja amanits y llestos de tota preparació de servey que arribés la mitja part pera servir puntualment als concurrents. Nos asseguerem en un recó del estrado, costat per costat en la toba otomana, demanant unas copetas de *Crema de Cacao*. Allí tou quan la máscara, rompent l'incógnit, se tragué la careta de la llengua del tot, ja que no la de la cara, y per espay de més de mitja hora, llarga é interminable, feu mon martiri. Aquella desgraciada 'm feu proposicions infames, criminals, que vaig rebutjar ab tota sanch freda. Emprenentla de fort y de ferm, li vaig recordar son passat tan digne, la seva mare, la pendent en que relliscava cada dia més, la balsera en que s' estimbaría finalment y son trist destí y horrorosa mort. Res; era picar ja en ferro fret...

Sols responía ab estrafalarias riallas... Son cap era buyt, son temperament l'arrastrava al vici. Pobra Rosaria!...

Vaig esmunyirme de la millor manera que puguí fent via envers ma posada.

Entre las ombras de la nit me semblava encara sentir lo retró de la orquesta, las petjadas d' aquella dona que 'm seguía, los esgrips de las máscaras, lo tebi alé, per no dir sofocant, de la sala.

Quan me ficava al llit, ja desenterbolit de cap á causa del ayre fresch de la nit, vaig pensar en mos amichs abandonats sense una paraula de despedida, y altre cop, per centena volta, passá per mon pensament y carregada fantasía qu' anava parant son bull, la imatje temptadora d' aquella dona desgraciada, de la Rosaria, la pageseta d' altres temps, avuy llensada de plé al llotós xuclador del vici y en ell pudrintse desgraciadament. Malehits balls de máscaras!... ¡Vosaltres sou la gola corruptora de la societat, alé que puja del mateix infern!

III

Havían passat cuatre anys de la troballa d'aquella dona en lo ball del Teatro del Liceo, quan rebí una carta d' un de mos amichs que parlant d' ella 'm deya entre altras cosas:

«Ja saps poch més ó menos, la funesta historia de la Rosaria y la terrible devallada per hont relliscá, sobre tot en aquestos últims anys. Mes te falta sapiguer son desventurat epílech.

Fa tres setmanas que, malalta y sense cura, va entrar al hospital. Allí en la sala de donas de mon la vegí per última vegada. Tenía'l número 33... Ja no era ella!.. Feya basarda de mirar, créume, tan desfigurada. ¡Pobra Rosaria! Tant va trasbalsarme sa vista, que vaig pregar á mon company Planas, qu' en calitat de meije m' acompanyava, que 'ns retiressim després d' haverli fet caritat; mes ell, ab to indiferent, ab aquell ayre gens compassiu y menos escrupulós, propi dels homes de mon, en veu baixa y tombántsem, va dirme:—Es un tros de carn que sols espera estar colgada per podrirse!... Hi ha homes que fins de la dissort fan befa, com si no tinguessin cor ni ánima...

Ans d' ahir va morir... Son cos trossejat ha servit d' estudi.

No sé pas si va acabar be; mes desgraciadament no es fácil, puig com se sol dir: *Talis vita, finis ita!...*

Aquest ha estat lo trist fi seu. Ja veus, amich, ahont arrastra la pendent esgarrifosa del vici. Tu que tens gust y afició d' escriure algun quadret, crech que tindrás bon argument ab tot lo que sabs de la pobra y desgraciada Rosaria, que Deu perdoni, pera presentar una bona llissó als ulls del mon...

A. M.»

IV

Altra carta:

«Altras cabórias, amich, m' han destorbat d' agafar la ploma fins avuy. Ab aixó, perdónam.

La Rosaria, aquella filla dels passats masovers del mas Fiter, ha mort al hospital abandonada de tothom, fins del mateix mon que tant havía estimat. Quína llissó!.. Quín quadro més trist, pero á la vegada més consolador! M' esplicaré. Jo

que per rahó de mon delicat ministeri he tingut baix mon cárrech l' obligació, consól y deber d' ajudarla en sas últimas horas, he tingut la satisfacció de dirte que afortunadament va acabar be y d' aixó tal volta 'n tens tu, després de Deu y de mos petits esforsos, l' honrós reconeixement d' ella y l' eterna gratitut de son ánima allí al cel.

Tot ho sé!... 'm deya en mitj de sos sufriments, de sa soletat, de sos recorts y de sos conformats neguits casi quan ja estava á punt de traspassar, ara avans ara, la esgarrifosa porta de la eternitat....—«En lo camí de mos pecats, ¡ay quan llarch per ma dissort!... que avuy m' horroritzan, perque sospeso sa maldat, ja que'l bon Deu ha permés que obrís mos ulls avans cegos, revolcantme en lo negre bassal del vici, en un ball de disfressas, que recordo be, y desde 'l qual sempre he sentit lo crit de ma conciencia que en va tractava jo d' ofegar ab lo brujit de las disbauxas, un home tantsols trobí que 'm parlés de mon passat, de mon present y pervindre trist que avuy palpo, evocant en tot aixó los dolsos recorts de ma mare, y avuy vos sou lo ressó repetit de lo mateix, per grat consol de mon cor. Aquell home que tractava de redimirme del vici y que jo en mala hora vaig despreciar y que, burlant mas xorcas proposicions, arrancá dins ma conciencia aquell plany que avuy m' ha portat als vostres peus arrepentida y penitent... vos saveu qui es!... vos heu dit que també 'l coneixíau!... Si aquí fos li besaría las mans!... Si may lo topeu pel camí del mon, en nom meu benehíulo!... Primer á Deu, després á ma mare, ahir á ell y avuy á vos, tinch que deure y agrahir que hagi entrat ma desballestada barca dins del port de la fé altra volta, y que, redimida en lo tribunal consolador de la penitencia, puga tornar á trobar lo recte camí que allí en mon bressol va ensenyarme la meva mare... aquella dona santa, de la que jo tant malament he conservat son recort, menyspreuhant sas profitosas ensenyansas, llensantme desenfrenada al bullidor riu del vici y de la deshonra... Dels demés homes res ne tinch d' agrahir, puig tots han procurat tantsols embrutirme, may redimirme, tractantme com un moble de plaher corruptor y fals... Mes á tots y tothom perdono y demano que ab mí ho fassin y aixís moro arrepentida de tot cor de mos escándols, demanant perdó y donant gracias

al bon Deu que m' ha fet la misericordiosa gracia de morir ab ell...»—

Això, amich meu, me deya pocas horas avans de morir. Sa ánima havía encara conservat en mitj del mal baf del gran mon un vestigi de verginitat; tant sols sos instints, sos sentits, y en part son cor, estavan entumits per l' hábit, pel temperament del vici.

Deu hagi tingut misericordia de sa pecadora.

J. T. Pvre.»

V

Avuy que, havent passat molt temps, ja d' ella no 'n queda sobre la terra ni rastre, á no ser que sia alguna petjada dels seus pecats y son nom malaguanyat estampat en aquestas planas; avuy, que sos més próxims parents son morts també, y si algun ne queda sols se 'n recorda per oblidarla ó malehirla, avuy, dich, cumpleixo sa senyalada voluntat donant publicitat baix la forma que he cregut més convenient, al croquis é impresió més surtida de sa vida pera que serveixi de llissó y obri 'ls ulls del exemple á tanta dona com va ab lo ronsal al coll per aquestos mons de Deu.

Ara com á punt final, lector meu, copio la petita nota poética que son recort y la contemplació de sa desgracia va dictarme un jorn.

TRACTE DE BLANCAS

En lo fondo d' un bordell
per la dissort garrotada,
hi viu la dona del crím,
la dona del vici esclava.
Es vas d' or ple d' escorsons
que rosegan sas entranyas,

es la miseria més vil,
de la humanitat la nafra.
No te afectes, no te amor,
no te consol ni esperansa,
la seva fí es l' hospital
quan la bellesa li manca.
Es la despulla del mon
que l' humanitat arramba
perque lo seu baf malmet
y enmatzina sa mirada...
¡Qué negra es sa condició
y qué xorcas sas disbauxas,
puig quant més li plora 'l cor
l' ofega fent més riallas!...

. . . . . .

—¡Vergonyosa esclavitut
de nacions civilisadas!...
¡Sigle que lliuras esclaus,
redimeix estas esclavas!...

EMILI PASCUAL Y AMIGÓ

Torre-Blanca (Bruch), 1896.

GOTJOS

A la Santíssima Verge María Mare dels desamparats

(Valenciá.)

I

Reina, pels ángels servida,
plena de gracia de Deu,
que entre totes escullida,
en la eternitat triomféu:
vostra amorosa mirada,
que al sol guanya en esplendor,
la vem sempre ennuvolada
per fondíssima tristor.
Si vos causen pena dura
nostres greus calamitats,
amparéunos, Verge pura,
Mare dels Desamparats.

II

Vostres llaus entona y canta
tot lo cel en divins cors,
y en lo mitj de gloria tanta
plens los ulls teniu de plors.

Es que en la vall lacrimosa
entre penes y perills
sempre veu, Mare amorosa,
los dolors dels vostres fills.
Puig la humana criatura
vos mereix tantes bondats,
amparéunos, Verge pura,
Mare dels Desamparats.

III

Sempre l' home pena y plora;
plora 'l gran, plora 'l petit;
plora aquell que son be anyora,
plora qui 'l gotja cumplit.
Plora 'l saber sa impotencia,
plora 'l pecat sa inquietut,
Ses tentacions la inocencia
y ses lluytes la virtut.
Eixos plors sols tenen cura
si per vos son aixugats.
Amparéunos, Verge pura,
Mare dels Desemparats.

IV

Quants pateixen en la terra
en Vos busquen son conhort;
lo soldat, quan va á la guerra,
lo nauixer, quan ix del port;
la donzella enamorada
que ha dubtat del seu promés,
y la mare desditxada
que á son fill no vorá més.
Sols, en lo mal que 'ls apura,
son per Vos aconhortats:
amparéunos, Verge pura,
Mare dels Desamparats.

V

Entre la miseria humana
y lo just rigor de Deu,
Vos, Patrona sobirana,
vostres llégrimes poséu;
y á ningú oblida ó condena
vostre amparo y vostre amor:
quan més gran es nostra pena,
es més gran vostre favor.
Ell es l' ancla més segura
en les nostres tempestats;
amparéunos, Verge pura,
Mare dels Desamparats.

VI

Tots portém á vostres plantes
com si foren mirra y flors,
les ofrenes molt més santes,
de oracions, gemechs y plors.
Sols volém, á cambi d' elles,
esperansa, amor y fé,
per gotjar les maravelles
que Jesús nos prometé.
Per mereixer tal ventura,
porgant be nostres pecats,
amparéunos, Verge pura,
Mare dels Desamparats.

TEODOR LLORENTE

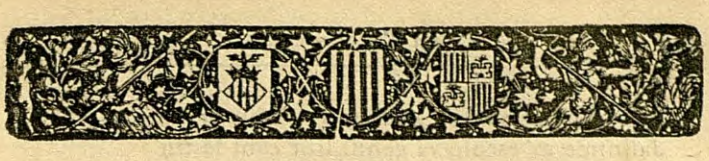

ALS ESCRIPTORS

DEL «CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA», LLOREJATS EN LOS JOCHS FLORALS D' ENGUANY

Al fons d' una vall gerda que 'l vell Montseny vigila,
vegí d' aquesta vida la primerenca llum;
ma preuhada infantesa que la passí tranquila!
del romaní y lliroya capsant lo suau perfum.
De sava van nodrirme, de sava catalana;
per çó de la montanya vos porto rústechs cants;
jo no conech encara companys moda forana,
segueixo las petjadas del catalá d' avans.
De nin que ja rondava l' hermosa Guillería
cercant de poble en poble tonadas d' ayre bell;
y quan en la bressola la mare m' adormía
dels cants de la montanya me 'n feya gay joyell.
Després, vostras cantadas, companys, sentía á l'ombra
d' un roure centenari, propet de fresca font;
y jo entre aquellas plantas que 'm van serví d' alfombra
sentí'm naixe unas alas que 'm duyan á altre mon.
Esma perdut á voltas rondava la boscúria
cercant la fonda gorga de fadas llit joliu;

y al véurelas xamosas surtir á voladúria
dalintme m' escoltava gentil llur cant festiu.
En tant jo feya trovas, d' amor l' ánima encesa
volava á un cel sens núvols, á un mar sens cap escull,
y are de plé al trobarme en tendra jovenesa
aquest esbart d' alosas mon cant humil acull.
Enguany la vostra testa de llor vos han gornida;
lo geni os acompanya, la fé es vostre esperó;
avant, avant la tasca; la via are es florida
de nostra terra forta, enlayre lo penó.
Qu' es grata nostra feyna! Trescant per las montanyas
lo dring de las esquellas nos vé á sorpendre al pas,
la nit passant á voltas per dintre las cabanyas
ó be sentint lo jayo vora la llar del mas.
Capellas derrocadas, castells de forsa altiva
menhirs ahont los *celtas* adoravan llur Deu,
y tal esclat de joyas nostre coratje aviva
y 'l temps que en aixó 'ns passa que 'l ne trobém de breu!

Deu fassi que altra anyada, seguint aquesta via,
lo front altiu mostrantne rublert de poesía,
hi torni á rebrotarne potent lo branch de llor;
refermaré allavoras l' esguart qu' enguany vos dono
y d' aquella regina seguda en poétich trono
podreu flayrar gójosos lo ceptre en gaya flor.

ANTON BUSQUETS Y PUNSET

3 Maig de 1896.

ENGRUNAS

I

Soch un náufrech, com tants n' hi ha en la vida
que fins la platja sens pietat l' escup,
y espero 'l cop de mar qu' ha de llensarme
á las platjas sens fí d' eterna llum.

Y no sé perque 'm sembla que llavoras,
vaga esperansa que á mí 'm resta avuy,
aquí baix en la terra, alguna volta,
ha de plorarme algú.

II

Fou un goig ben estrany, crudel tal volta;
mes te 'l vull confessar.
May ditxós m' he sentit com quan vas dirme:
Avuy per tu he plorat.

III

Al tombá una cantonada,
aquest matí 'ns hem topat,
—«Dispensi», m' has dit
—«Perdoni»,
jo t' he respost al instant.

La gent que passá prop nostre
«¡qué galans!» degué esclamar...
Jo no recordo en la vida
havernos tan mal tractat.

A. JULIÁ POUS